

Norberto Bobbio

DESNICA IN LEVICA **Razlogi in pomeni** **političnega razlikovanja**

ZPS, Ljubljana 1995;
113 str., cena: 1470 SIT

Norberto Bobbio, **Giancarlo Bosetti,** **Gianni Vattimo**

LA SINISTRA NELL'ERA **DEL KARAOKE**

Donzelli, 1994;
63 str., cena: 8.000 Lit

Norberta Bobbia prav posebno na dolgo najbrž ni treba predstavljati: je ime z največjim mednarodnim ugledom, ki ga danes Italija premore na področju politične in pravne filozofije. Dostojni senator v italijanskem parlamentu, zdaj že krepko v osemdesetih, ki je v vsej svoji dolgoletni in plodoviti znanstveni in publicistični karieri odkrival in avtoritativno zastopal razloge levice, toda "zmerno", kot sam pravi, se je na večer svojega življenja odločil povedati, kar misli o političnem razlikovanju levice in desnice. Nastala je drobna knjižica po široko dostopni ceni in tudi napisana na način, ki je še razumljiv širokemu bralskemu krogu nespecializiranih bralcev. Neprikrit namen, da bi njegovi argumenti dosegli čim večje število ljudi, je več kot uspel, kajti knjiga je takoj po izidu prejšnje leto v Italiji postala pravi založniški boom in se zavihtela na lestvico desetih najbolj prodajanih esejskih knjig, kjer je dolgo obstala in se uspešno kosala s tekmeči takega formata, kot je denimo papež Janez Pavel II.

Vrtoglav knjigotrški uspeh je gotovo pripisati tudi dejstvu, da je izšla v letu političnih volitev pri sosedih, ki so volilcem ponujale drugačno opcijo kot mnogo poprejšnjih. Po naglem preoblikovanju italijanskega strankarskega prizorišča, ki je pometlo s široko pahljačo strank, in po opravljenih le nekaj korakih k spremembi ustave je politični boj pri njih potekal prvič podobno kot v dvopartitnih političnih ureditvah, med dvema jasno razpoznavnima grupacijama strank, ki ju je tisk jasno označil za levo in desno. To in dolgotraj-

ni prehod k novi ustavi, ki ustvarja ozračje negotovosti in dezorientacije, je zanesljivo močno vplivalo na množično iskanje vodnika v modrosti takšne nacionalne avtoritete, kot je Bobbio.

Vendar to niso edini razlogi uspeha *Desnice in levice*. Bržkone je treba razloge njenega uspeha poleg ugodne tržiščne konstelacije okoliščin pripisati tudi kakovosti samega artikla: temi, kakovosti argumentov, ki jih Bobbio naniza, in marketinški strategiji njihove predstavitve. Izdelek, ki ga je Bobbio ponudil tržišču prek propulzivne založbe Donzelli, je – tako menim – doživel uspeh, ker je ob pravem trenutku postregel z jasno izrečenimi stališči o nečem, po čemer je obstajalo veliko povpraševanje, ki ga – in to je pomembno – ne moreta zadovoljiti ne televizija ne dnevni tisk, taka kot ju poznamo. Kaj lahko zremo o razlikovanju med desnico in levico v enournem televizijskem talkshowu, na katerem se krešejo mnjenja več politično različno usmerjenih udeležencev? Ali na strani, morebiti dveh straneh časniškega članka ali pogovora? Gotovo ne tega, kar nam na stotih straneh zgoščene pojmovne argumentacije pove Bobbio. Res je, konzumpcija Bobbia od bralca zahteva nekajurno miselno delo, ki ga "hitri" mediji ne terjajo, vendar so rezultati temu primerno različni. Medtem ko se h knjigi lahko vrnemo in ponovno premislimo njene izpeljave, so časniki in televizijski programi zapisani efemernemu obstoju, hitri absorpciji posredovanega in praviloma tudi njegovi skoraj enako hitri pozabi. Pri tem posredovano običajno ni miselno hudo zahtevno – bilo bi v nasprotju z naravo medija. Če se je *Desnica in levica* prodala v več deset tisoč izvodih, to dokazuje, da je knjiga politične teorije (za to namreč v njej gre) našla ne ravno majhno tržno nišo, ki jo sestavljajo ljudje, nezadovoljni z ravnijo informacij, ki jih lahko najdejo v peri-

odičnem tisku in elektronskih medijih. Še več: če imamo v mislih fenomen silnega razmaha izdajanja drobnih žepnih knjžic z najrazličnejšo, vendar velikokrat "večnostno" tematiko pri sosedih, lahko trdimo, da se široki krogi takajšnje populacije, zasičeni z dnevnimi informacijami, ozirajo po kakovostnejši, poglobljeni informaciji, ki jo za tak krog odjemalcev lahko – danes še – ponudi predvsem knjiga.

Zdaj pa k vsebini knjige. Pogosto je z različnih strani slišati, da se je označevalni par desnica-levica v političnem besednjaku izvotil, da je izgubil svoje referente, da je skratka neuporaben, in ga zato kaže opustiti. Naslednji koraki v argumentaciji za ta predlog so lahko različni: eni trdijo, da živimo čas konca velikih zgodb in ideologij, med katere sodita tudi levica in desnica, in včasih svojo trditev podkrepijo še z ugotovitvijo, da je levica izginila s prizorišča s propadom komunističnega imperija; drugi smiselno uporabe levice in desnice kot politične oznake zanikajo, sklicujoč se na vse večjo pluralizacijo političnega prostora, ki naj bi dosegla že takšno stopnjo razvoja, da se je antitetičnost dveh polov v njem razpršila v nepregledni igri ujemanj in razhajanj političnih akterjev; tretji menijo, da je razločevanje dveh strani v političnem boju nesmiselno, ker se prostor političnega izbora oži in so razlike med političnimi stališči vedno manjše.

Vsem tem in drugim ugovorom proti domnevno umetnemu podaljševanju življenja levice in desnice, ki sta dejansko že mrtvi in ju pri življenju drži le njuna nevednost o lastnem preminutju, se Bobbio postavi po robu z zagovorom obstoja tradicionalnega poimenovanja dveh temeljnih strani v političnem prostoru. Levica in desnica v tem pomenu nista izumrla, in Bobbio trdi, da tudi ne bosta. Če bosta izumrla, bosta izumrla le izraza, ki označujeta te-

meljno delitev političnega prostora, sama delitev političnega prostora pa bo ostala. Vsem, ki izrekajo sodbo o koncu te velike zgodbe, najprej servira empirično ugotovitev: oznaki sta nedvomno zelo vitalni in težko si predstavljamo kakršno koli razpravljanje o politiki, ki prej ali slej ne bi poseglo po njiju.

Posebno pozornost posveti tezi o razvejanju in prepletanju političnih stališč, ki ukinja polarno delitev političnega kozmosa in uveljavljanje radikalnega razcepa ali-ali med obema. Mar krepitev in širitev sredinskega bloka med levico in desnico kot ekstremoma političnega prostora diade ne razdira in jo nadomešča s triado? Ne, odgovarja Bobbio, sredina je sredina med obema poloma, tako kot je med belino in črno lahko cela vrsta sivin. Pri tem ločuje dve vrsti konceptualizacije "tretje poti": vključitev tretje možnosti in vključujočo tretjo možnost. Prva se predstavlja kot tretja pot med levico in desnico, druga je tretja skozi vključitev obeh antagonističnih opcij, sinteza, ki odpravlja tezo in antitezo: "*Medtem ko vključitev tretje možnosti lahko predstavimo s formulo 'ne eno ne drugo', pa vključujočo tretjo možnost v skrajšani obliki ponazarja formula 'in in'*" (str. 39). Druge pripominja, da je francoski fašizem še pred italijanskim izumil formulo "*Ni dröite ni gauche*" (str. 56), nove primere sloganov, izdelane na podlagi logike niti-niti, pa bi lahko našli tudi v našem prostoru.

Dokazovanje, da triadično pojmovanje političnega prostora v nobeni od obeh enačic ne odpravlja diadične, temveč jo, nasprotno, predpostavlja, še ne pove ničesar o tem, zakaj je diadičnost njegova primarna struktura. Politično veselje je kraj manifestacije, delovanja in razreševanja navzkrižij in konfliktov med različnimi stranmi, ki se od vojne razlikuje po tem, da ne posega po vseh nasilnih sredstvih. Če je vojna "na-

turalitet dihotomna" in v njej vedno nastopata dve strani, to velja tudi za politiko. Tudi v politiki lahko odločilno vlogo v strukturalizaciji političnega prostora prisodimo dihotomnemu paru "prijatelj-sovražnik", ki polarizira vsa druga razmerja in jih razvrsti na svojo prelomljeno os. Vsak "wold be" nevtralni tretji je pritegnjen v gravitacijsko polje ene ali druge strani v sporu. Če sem v sporu z nekom, bom njegove prijatelje obravnaval kot svoje sovražnike, in narobe, njegove sovražnike kot moje prijatelje. Levica in desnica je le naključna historična transpozicija v horizontalno prostorsko metaforo te izvorne dualnosti političnega, ki bo – čeprav v drugačnih poimenovanjih, česar Bobbio ni pripravljen poudariti – obstajala, dokler bodo obstajali konflikti.

V tem je doberšen del *pars destruens* avtorjeve argumentacije. *Pars costruens*, ki zavzema drugi del knjige, se začenja s poskusom, da bi določil imanentno vsebino obeh političnih usmeritev, torej ob izključitvi njunega razmerja do nasprotnega pola. Kritika stališč, ki zanikajo smiselno uporabo delitve na levico in desnico, je privedla do sklepa, da je polarnost neodpravljava modaliteta strukturalizacije političnega, ničesar pa ni trdila o njuni vsebini. Zadovoljila se je z dualno diferencialnostjo obeh označevalcev, od katerih vsak označuje predvsem drugo od drugega, kar ima za posledico njuno sopripadnost do te mere, da bi ukinitve enega nujno ukinita tudi drugega. Če bi ostali pri tem, ne bi imeli na voljo sredstva, s katerim bi lahko trdili, da določeno ravnanje ali stališče sodi na to ali ono stran političnega obzorja. Zato poleg označevalne diferencialnosti kot določilnico pomena, ki preseka z relativnostjo in arbitramostjo uporabe obeh oznak, Bobbio išče in najde tudi merilo objektivnega razlikovanja med levico in desnico, ki onemogoča subjektivnost kriterija pripadnosti.

Potem ko razpravlja o drugih predlogih in jih zavrne kot nezadostne, predlaga razlikovanje desnice in levice na podlagi različnega vrednotenja enakosti. Rešitev je daleč od tega, da bi bila izvirna: levica je egalitaristična, desnica neegalitaristična, vendar – in Bobbio je veliko do tega akcenta – to še ne pomeni, da so levičarski tisti subjekti, ki se zavzemajo za enakost vseh v vsem, v vseh pogledih in v vseh okoliščinah. Levičarski egalitarizem razmejuje od totalitarističnega in, kot mu sam pravi, "utopičnega" egalitarizma s tem, ko mu ne pripíše nepripravne veljavnosti vrhovnega načela, marveč ga opredeli "kot težnjo, ki po eni plati bolj izpostavlja tisto, zaradi česar so ljudje enaki, kot pa tisto, zaradi česar se ljudje razlikujejo, po drugi plati pa pospešuje takšne politične usmeritve, ki skušajo doseči, da bi neenaki postali bolj enaki" (str. 98).

Ob tem velja poudariti, da se dvojica levica-desnica ne ujema docela z dvojico egalitarizem-neegalitarizem. Egalitarizem levice nima povsem ustreznega pendanta v neegalitarizmu levice. Desničar bo neenakost razumel kvečjemu kot stanje, ki je skladno z naravo človeka in ga zato ni mogoče spremeniti. Nemara bo dodal, da je to stanje tudi koristno, ker vodi k napredku, razvoju ustvarjalnih sil itn., a ga bržčas ne bo določil kot cilja svojih prizadevanj. Ta nepopolna zrcalnost stališč izhaja iz različnega vrednotenja vzrokov neenakosti pripadnikov levice in desnice: prvi (Rousseau) sodijo, da so neenakosti predvsem družbene narave in zato odpravljive, drugi (Nietzche), da so naravne in zato neodpravljive. Vendar s tem zdrsnemo iz aksiološko normativnega razpravljanja o različnosti ciljev levice in desnice v razpravljanje o načinih njihovega utemeljevanja.

Neenakost je bolj kot cilj prizadevanj desnice njihovo sredstvo in legitimacijska podlaga. Na ravni

ciljev prizadevanj političnega delovanja je dejanski oponent primarnosti zavzemanja za večjo enakost postavljanje na prvo mesto svobode (koalicija desnih političnih strank se je na italijanskih volitvah predstavila z imenom Pol svoboščin). *Duo ultima*, od katerih vsak zasnuje koherentno in v pogojih priznavanja večinskega demokratičnega načela za volilce privlačno opcijo, sta polarizirana ekstrapolacija dveh prvin gesla francoske revolucije. Nasproti zavzemanju za enakost levice se desnica volilcem ne predstavlja kot varuhinja neenakosti – to bi bilo skrajno nepopularno –, ampak kot branilka svoboščin, ki je v imenu njihove prioritete pripravljena žrtvovati enakost. Levici, ki prednost daje enakosti, ne preostane drugega, kot da prizna svojo pripravljenost, da v imenu odpravljanja neenakosti v nekaterih primerih zmanjša svobodo nekaterih.

Zdi se, da Bobbiova analiza pokaže na reprezentacijsko težavo levice, ki mora prepustiti desnici prednost pri uporabi izredno privlačnega gesla. Njena zagata ni v tem, da na to sklicevanje desnice ne bi imela teoretskih odgovorov, pač pa v tem, da je ta odgovor teoretski in zahteva analitično posredovanje, ki le s težavo doseže udarno moč abstraktnega slogana. Seveda je antitetičnost govora o svoboščinah in enakosti mogoče pobijati z ugotovitvijo, da prizadevanje za enakost ni vedno omejujoče za obstoječe svoboščine (podelitev volilne pravice ženskam denimo ni okrnila političnih pravic moških); da je abstraktna pravica do uživanja neke svoboščine nekaj povsem drugega kot njeno uživanje na način, kot ga uživajo drugi, itn., vendar je treba priznati, da v nekaterih primerih *duo ultima* kolidirata, in kot na primer v progresivnem obdavčevanju, zavzemanje za enakost pomeni poseganje v raven svoboščin drugega. Navzkrižje med svo-

bodo in enakostjo kot poslednjima ciljema ni povsem zgledljivo.

Argumentacijska linija se ob koncu nekoliko zaplete in izgubi nekaj svoje začetne jasnosti. Bobbio v predzadnjem poglavju odnosu do svobode pripíše vlogo kriterija razlikovanja med skrajnim in zmernim krilom gibanj bodisi na levici kot na desnici, kar implicira njegovo nestrinjanje s prepustitvijo libertarnega ideala desnici, čeravno priznava, da se razcep levica-desnica velikokrat predstavlja in konceptualizira na ta način (prim. str. 103 in nasl.).

Problem Bobbiove *pars costruens* vidim v dvojni vlogi ideala svobode, ki je s tem, ko ni pripisan levici, v dualnem svetu politike na neki način nujno prepuščen desnici, obenem pa ga Bobbio uporabi kot podrejen kriteriju enakostneenakost: odnos do svobode naj bi omogočal razloček znotraj temeljnega razcepa levice in desnice na zmerno in radikalno varianto obeh. Praktično politično se problem kaže v tem, da je enakost na tržišču proste politične ponudbe in povpraševanja lahko ideal, ki postane slogan, medtem ko neenakost to ni, že zaradi tega ne, ker so ideali predvsem pozitivni. Še drugače rečeno, odnos do enakosti in neenakosti kot razločevalna poteza levice in desnice priključiti tudi svobodo, kot tretjo možnost, ki poruši diadičnost konstrukcije – če je ne pripíšemo desnici, česar Bobbio ni pripravjen narediti.

Levico in desnico je zelo dobro prevedel Marjan Sedmak, ki je tudi napisal kratek predgovor. Prevod je druga izdaja izvirnika, ki vključuje tudi nov avtorjev predgovor, v katerem odgovarja na nemalo odmevov, ki jih je sprožila prva izdaja v italijanski javnosti. Posebej velja pohvaliti hitrost objave prevoda, ki nam je omogočila, da v slovenščini preberemo pomembno besedilo le nekaj mesecev po njegovem izidu v Italiji.

V predgovoru k drugi izdaji Bobbio omeni, da je v nekem in-

tervjuju neprevidno dejal, da je televizija naturaliter na desnici. To se je zgodilo v pogovoru s filozofom šibke misli Giannijem Vattimom in Giancarlom Bosettijem, urednikom revije Reset. Pogovor med tremi levičarskimi intelektualci je, izhajajoč iz tez Bobbiove knjige, skušal osvetliti sedanji trenutek levice. Medtem ko Levica in desnica skuša biti nepristranska analiza, je ta pogovor usmerjen k iskanju možnosti političnega delovanja levice. Pogovor je izšel v še bolj drobni, res žepni knjižici, in genialen naslov *Levica v času karaok* je tudi tej knjigi pomagal postati uspešnica.

Igor Pribac

Claude Lévi-Strauss

RASA IN ZGODOVINA; TOTEMIZEM DANES;

Studia humanitatis; ŠKUC
FF; Ljubljana; 1994;
234 strani; 3150 SIT

Dela velikih družboslovnih in filozofskih mislecev – ne le tega stoletja – označuje značilno protisloje: čeprav so bila napisana za potrebe katere izmed novih znanstvenih ved, četudi imamo njihove avtorje za ustanovitelje te ali one znanstvene usmeritve ali šole, pa je največja vrednost prav v njihovi širini. Mimo novodobne obsedenosti s predalčkanjem v strogo začrtane okvire in ljubosumnega ločevanja do sestrskih panog jih lahko beremo in presojava iz različnih izhodišč. Čeprav si take spise ponavadi prisvoji ena od znanstvenih ved ali smeri, jih svojevoli in ekskluzivno interpretira in pravoverno "razvija", so dovolj izzivalno odprti tudi za avtorje iz drugih teoretskih polj.

Lévi-Straussova pričujoča spisa zato nista domena antropologije

nič manj kot npr. zgodovine, sociologije ali semiologije. *Rasa in zgodovina* je klasičen tekst, napisan za Unesco, objavljen je bil tudi v *Strukturalni antropologiji 2* in je nujno "domače branje" za vsakogar, ki šele začenja spoznavati katero od omenjenih znanosti, prav tako pa tudi za poznavalca, ki se mora vsake toliko ponovno spustiti k živemu vrelcu misli in znanstvenih vrednot. Delo, ki ga je treba vzeti v roke vsakič, ko se zavemo razsežij raznoličnosti človeških kultur in ras ali etnocentrizma in rasizma, napredovanja ali stagniranja, diferenciranja ali homogeniziranja, sodelovanja ali univerzaliziranja. Pomemben prispevek k večno živi diskusiji o medkulturni strpnosti. *Totemizem danes* je razprava o totemizmu, katerega podoba je – tu moramo slediti ugotovitvam tudi iz predhodnega spisa – projicirana, ne dobljena, prilagojena pogledu zahodnega opazovalca, zasnovana tako, da zaščiti njegovo predstavo o religiji.

Prva študija vsebuje metodološka napotila za drugo: avtoreflexija in samoanaliza zahodnjaške zavesti in znanstvenega načina razmišljanja sta potrebna predpogoja za soočenje z družbeno oz. simbolno strukturo arhaičnih družb. Avtor opozarja na neprimernost evropocentrične paradigme razmišljanja za vse druge kulture sveta: ta posebna vrsta "razširjenega" etnocentrizma tvega, da bo nemara prvič v zgodovini ustvarila svetovno družbo po lastnem modelu. Tudi s superiornim nepriznavanjem, zatiranjem dejstva kulturne raznoličnosti, s "pozahodničevanjem". Skladno s svojo temeljno razlagalno dihotomijo Lévi-Strauss pojasni, da etnocentrična misel in praksa izvrže iz *kulture* v *naturu* vse, kar ne ustreza njeni normi. Naslednji problem je "lažni evolucionizem", po katerem so različna družbena stanja različnih kultur zgolj etape enotnega toka razvoja, ki izhaja iz ene točke in ki ima le en cilj. Zgled je zgodovinsko

sosledje "bele civilizacije". Arhaične kulture oropa njihove zgodovine: če je slednja taki zavesti neznana, to seveda še ne pomeni, da je tam ni bilo. S tem v zvezi razlikuje dve vrsti zgodovine, ki gradirata v kumulativnosti predhodnih izkušenj in sintetičnosti sočasnih. Prva, "progresivna" in pridobitna, jih izkoristi za ustvarjanje impozantnih civilizacijskih tvorb. Tako zasenci drugo, morebiti prav tako dejavno in inovativno, a manj sintetično: torej inertno, stacionarno, izolirano. Značilnost zahodne civilizacije je prav v učinkovitem kopičenju energije, ki ji kljub zaviralnim, kompenzacijskim pojavom zagotavlja gospodarsko-politično hegemonističen položaj v svetovni zgodovini. Zanimivo je, kako so posamezni izumi manj pomembni od načina njihove implementacije ali razloga pozabe oz. zavrzbe, prenašanja, mutiranja ali pozabe: različne kulture razvijajo svoje kvalitativne prednosti in artikularajo specifične vidike kulture pred drugimi in mimo njih. Prav zaradi tega je nemogoče najti merila, po katerih bi bogastvo različnih kultur spravili v hierarhično zgodovinsko sosledje ali trenutno razmerje. Kot taka so lahko le podlaga kvalitativni klasifikaciji kultur istega in različnih časov. Izvirnost vsake kulture je, prvi ta francoski strukturalist, v njenem specifičnem načinu reševanja problemov in razvrščanja vrednot: torej v samosvojem kombiniranju posameznih kulturnih umislekov in tehničnih prispevkov.

Posebno vrednost ima avtorjeva kritika nekaterih temeljnih zaključkov funkcionalistično usmerjenih antropologov. Radcliffe-Brown pravi, da postaneta vsaka stvar ali dogodek, ki pomembno vplivata na materialno ali duhovno blaginjo družbe, tudi predmet ritualne držbe; tudi po Malinowskem je žival "totemska" le, če je najprej "dobra za jesti". Tako utilitaristično stališče Lévi-Strauss obr-